

Из „ФИЛОСОФИЯ НА ПРАВОТО“

ВЪЗПИТАНИЕТО НА ДЕЦАТА И РАЗПАДАНЕТО НА СЕМЕЙСТВОТО

§ 173

Единството на брака, което като *субстанциално* е само *сърдечно отношение* и *настройка*, като съществуващо обаче е обособено в двата субекта, става в децата *единство на самото биващо за себе си съществуване* и *предмет*, което те обичат като своята любов, като свое субстанциално налично битие. Според природната страна предпоставката за *непосредствено* налични лица - родителите, тук става *резултат* и това развитие протича като безкраен прогрес на раждащи се и предпоставящи се едно от друго поколения - начинът, по който простият дух на пенатите⁸ представя в крайната природност своето съществуване като род.

Добавка. Отношението на любов между мъжа и жената още не е обективно; защото, макар чувството и да е субстанциалното единство, то още няма предметност. Такава предметност родителите постигат едва в своите деца, в които те виждат цялото на своята връзка. Майката обича в детето съпруга, а той обича в него съпругата си; в детето и двамата имат пред себе си своята любов. Докато в имуществото единството се съдържа само в някаква външна вещ, при децата това единство е в нещо духовно, в което родителите са обичани и което те обичат.

§ 174

Децата имат правото да получават *храна* и *възпитание* от общото имущество на семейството. Правото на родителите *на услуги* на децата като услуги се основава на задружността, на грижата за семейството изобщо и се ограничава с нея. Също така и правото на родителите относно *произвола* на децата се определя от целта те да се дисциплинират и възпитат.

Целта на наказанията не е справедливостта като такава, а е от субективно, морално естество, възпиране на още обзетата от природата свобода и издигане на всеобщото в тяхното съзнание и тяхната воля.

Добавка. Това, което човекът трябва да бъде, той не го притежава като инстинкт, а тепърва следва да го придобие. На това се основава правото на детето на възпитание. Така е и с народите при патриархалните управления: хората получават храна от складовете и не се разглеждат като самостоятелни и пълнолетни. Услугите, които трябва да се изискват от децата, могат затова да имат за цел само възпитанието и да се отнасят само към него: те не следва да бъдат нещо самоцелно, защото най-безнравственото отношение изобщо е отношението към децата като към роби. Главен момент на възпитанието е дисциплината, която, то има смисъла да сложи своеволието на детето, за да се изкорени в него просто сетивното и природното. Тук не следва да се мисли, че може да се мине само с доброта; защото именно непосредствената воля действа според непосредствени хрумвания и прищевки, а не според основания и представи. Ако на децата се привеждат основания, то им се предоставя да решават дали да ги признават, и затова всичко се поставя в зависимост от тяхното желание. За децата необходимостта от послушание се основава върху това, че родителите представляват всеобщото и същественото. Ако у децата не се възпитава чувството на подчинение, което поражда копнежа да станат възрастни, у тях възниква наглост и нескромност.

§ 175

Децата са свободни *в себе си* и животът е непосредственото налично битие само на тази свобода; затова те не принадлежат като вещи нито на други хора, нито на родителите си. С оглед на отношенията в семейството, *възпитанието* им има това *позитивно* предназначение, нравствеността в тях да бъде доведена до непосредствено, още лишено от противоположности *чувство*, и душата на детето да преживее в това чувство като *основата* на нравствения живот своя пръв живот в любов, доверие и послушание; по-нататък обаче *негативното* предназначение с оглед на същото отношение се състои в това, децата да бъдат издигнати от тази природна непосредственост, в която те се намират в началото, до самостоятелни и свободни личности и с това до способността да излязат от природното единство на семейството. Робското положение на децата в древния Рим е една от най-опозоряващите това

законодателство институции и това оскърбление на нравствеността в нейния най-дълбок и крехък живот е един от най-важните моменти за разбирането на световноисторическия характер на римляните и тяхната насоченост към формализма в правото. Необходимостта да бъдат възпитани се осъзнава от децата като присъщото им чувство да бъдат неудовлетворени в себе си от това, какви са, като влечението да принадлежат към света на възрастните, в който те предчувстват нещо по-висше, като желанието да пораснат. Педагогиката, която залага на играта, вече приема самото детинско като нещо, което е валидно само по себе си, поднася го като такова на децата и омаловажава за тях сериозното и самата себе си до детинската форма, на която самите деца не обръщат особено внимание. Като се стреми по такъв начин да представи пред децата състоянието на незавършеност, в което те чувстват, че се намират, по-скоро като завършеност, и да им достави удовлетворение в това, тази педагогика нарушава и омърсява тяхната истинска, собствена, по-добра потребност и предизвиква отчасти липсата на интерес и апатия към субстанциалните отношения на духовния свят, отчасти презрение към хората, които са им представляли в детството този духовен свят като детински и презрян, а след това любувачите се на собственото си превъзходство суетност и самомнение.

Добавка. Като дете човекът трябва да намира любов и доверие при родителите си и разумното трябва да се яви в него като неговата най-интимна субективност. В първите години е важно преди всичко майчиното възпитание тъй като нравствеността трябва да бъде вкоренена като чувство в детето. Следва да се отбележи, че в цялост децата обичат родителите си по-малко, отколкото родителите – децата, защото те отиват към самостоятелност и укрепват, следователно оставят родителите зад себе си, докато родителите имат в тях обективната предметност на своята връзка.

§ 176

Тъй като едва ли само бракът е непосредствената нравствена идея и с това има своята обективна действителност в дълбочината на субективната настройка и чувство, то в това се съдържа първата случайност на неговото съществуване. Така както не може да има принуда да се встъпи в брак, не може да има и някаква само правна позитивна връзка, която да може да задържи заедно субектите при възникнали неприязнени и враждебни настроения и действия. Изисква се обаче един трети нравствен авторитет, който да може да удържи правото на брака, на нравствената субстанциалност, против простото мнение за такива отношения и против случайността на само временното настроение и т. н., да различи последните от тоталното отчуждение и да констатира това отчуждение, за да позволи *разтрогването на брака* само в този случай.

Добавка. Тъй като бракът се основава само на субективното случайно чувство, той може да бъде разтрогнат. Напротив, държавата не се подлага на такова разделяне, защото се основава на закона. Наистина бракът *трябва* да бъде неразтрогваем, но тук се остава само при *трябването*. Доколкото обаче бракът е нещо нравствено, той може да бъде разтрогнат не чрез произвол, а само чрез един нравствен авторитет, бил той църквата или съдът. Ако е настъпило тотално отчуждение, както например при прелюбодеяние, тогава и религиозният авторитет следва да позволи развода.

§ 177

Нравственото разпадане на семейството се състои в това че децата, израснали като свободни личности чрез възпитанието, се признават за *пълнолетни*, за правни лица и за способни отчасти да имат своя свободна собственост, отчасти да създадат собствени семейства - синовете като глави на семейства, а дъщерите като жени, - семейства, в които те отсега нататък намират своето субстанциално предназначение, спрямо което първото им семейство като само първа основа и изходна точка отива на заден план, а още по-малки права има абстракцията на рода.

§ 178

Естественото разпадане на семейството вследствие на смъртта на родителите, особено на мъжа, има за последица *наследяването* на имуществото; по своята същност това наследяване е влизане в собствено владение на *е себе си* общото имущество — встъпване във владение, което в по-отдалечените степени на родство и при присъщото на гражданското общество разсейване, правещо самостоятелни лицата и семейства, става толкова по-неопределено, колкото повече се губи настройката на единството

и колкото повече всеки брак става отказ от предишните семейни отношения и създаване на ново самостоятелно семейство.

Хрумването да се разглежда като основание на наследяването обстоятелството, че вследствие на смъртта на собственика имуществото става *безстопанствено* и като такова се пада на този, който най-напред е встъпил в негово владение, а такова влизане във владение *най-често* се предприема от роднините като обикновено най-близкото обкръжение на починалия - обичаен случай, който след това уж заради запазването на реда се въздига чрез позитивните закони в правило, такова хрумване не държи сметка за природата на семейното отношение.

§ 179

Чрез това разпадане възниква свобода за произвола на индивидите, които отчасти могат изобщо да използват своето имущество по-скоро според желанието, мненията и целите на отделния индивид, отчасти да разглеждат кръга от приятели, познати и т. н. сякаш като свое семейство и да декларират това в *завещание* със съответните правни последици на наследяването.

В образуването на такъв кръг, в което би могло и да се съдържа нравственото оправдание на волята за разпореждане с имуществото, особено доколкото то вече носи със себе си отношението към завещаването, се промъкват в толкова голяма степен случайност, произвол, преднамерено преследване на егоистични цели и т. н., че нравственият момент става нещо твърде мъгляво и признаването на правото произволно да се правят завещания много по-лесно става повод за накръняване на нравствените отношения, за подли усилия и за също такава подла зависимост; това позволява също на глупавия произвол и на коварството да свързват с така наречените благодения и дарения — в случай на смърт, след която моята собственост и без това престава да бъде моя - условия, които дават повод и оправдание на суетността и на едно заповедническо мъчение.

§ 180

Принципът, че членовете на семейството стават самостоятелни правни лица (§ 177), позволява в средата на семейството да се появи нещо от този произвол и различаване между естествените наследници; но това може да става само в най-ограничени размери, за да не се накрънява основното отношение.

Самият пряк произвол на покойния не бива да се превръща в принцип за *правото* да се *наследява*, в частност защото противостои на субстанциалното право на семейството, чиято любов и уважение към бившия му член преди всичко може да го накара да вземе под внимание след смъртта му неговото произволно решение. Един такъв произвол не съдържа за себе си нищо, което да може да се уважава повече от самото семейно право; напротив. Валидността на едно последно разпореждане на волята би се състояла в произволното ѝ признаване от другите. Такава валидност може предимно да му се придаде само доколкото семейното отношение, в което то е абсорбирано, става по-отдалечено и по-недействено. Но недействителността на това отношение там, където то действително е налице, спада към безнравственото и разширената валидност на този произвол спрямо такова семейно отношение съдържа в себе си отслабването на неговата нравственост. Превръщането на този произвол вътре в семейството в главен принцип на наследяването принадлежи към отбелязаните преди малко суровост и безнравственост на римските закони, според които синът е можел да бъде продаден в робство от бащата, и дори ако *е* бил пускан на свобода от други, той се е връщал под властта на бащата и едва след третото освобождаване е ставал действително свободен; според тези закони синът изобщо никога не става де юре пълнолетен и правно лице и може да притежава като собственост само военната плячка; а когато след споменатата по-горе *трикратна продажба и освобождаване* се е освободил и от властта на бащата, без завещание не е наследявал с тези, които все още са оставали в състоянието на семейно робство, също така жената (доколкото не е встъпила в брак в състояние на робство, а като *матрона*) е принадлежала не толкова на семейството, в създаването на което е участвала чрез женитбата и което действително е било *нейното*, а по-скоро на това семейство, от което е произхождала, и поради това е била изключена от наследниците на имуществото на *действително нейното* семейство така, както те не са наследявали имуществото на съпругата и майката. С това е свързана и ужасната нестабилност на най-важните институции и безредното въвеждане в действие на закони против произлизащите оттук злини. Какви безнравствени последици е имало за римляните това право на произвол при правенето на

завещание е достатъчно известно от историята и от описанията на Лукиан и на други. В самата природа на брака като непосредствена нравственост се съдържат смесването на субстанциалното отношение, природната случайност и вътрешния произвол; доколкото при римляните поради робското положение на децата и другите отбелязани и свързани с това определения, а също поради леснотата на разводите, на произвола е предоставяно предимство пред правото на субстанциалното, така че дори Цицерон - а колко много хубави неща е написал той - е направил спекулацията да отпрати жена си, за да изплати дълговете си чрез зестрата на нова жена, то за развращаването на нравите е преправен законен път, или, по-скоро, в законите се съдържа неговата необходимост.

Използването на институцията на наследственото право за *запазването* и за *блясъка* на *семейството* чрез *субституции*¹ и *фидеикомиси*², изключването от наследяване или на дъщерите в полза на синовете, или на останалите деца в полза на най-големия син, или изобщо чрез въвеждане на неравенство отчасти нарушават принципа на свободата на собствеността (§ 62), отчасти се основават на произвол, който в себе си и за себе си няма никакво право да бъде признаван, по-точно на мисълта, че следва да се поддържа *този* род или дом, а не това семейство. Но не *този* дом или род, а *семейството като такова* е идеята, която има такова право; по-скоро чрез свободата на имуществото и равенството в наследственото право се запазва както нравствената форма, така и *семействата*, отколкото чрез противоположното. В такива институции като римските правото на брака (§ 172) изобщо не се признава - не се признава, че бракът е пълното създаване на собствено действително семейство и в сравнение с него това, което изобщо се нарича семейство, със всяко ново поколение става все по-отдалечена и недействителна абстракция (§ 177) Любовта, нравственият момент на брака, като любов е чувство, насочено към действителните, присъстващите индивиди а не към нещо абстрактно. За това, че разсъдъчната абстракция показва себе си като световноисторическия принцип на Римската империя, вж. по-долу, § 357. Но за това, че по висшата политическа сфера необходимо довежда до признаването на правото на първородство и на неприкосновено родово имущество, но не като произвол, а като произтичащо от идеята за държавата, вж по-долу § 306

Добавка. При римляните в по-раншни времена бащата е могъл да лиши от наследство своите деца, както е могъл и да ги убива; по-късно и двете вече не са били позволявани. Тази непоследователност в свързването на безнравственото с по-нравствени определения от по-късни времена са се опитвали да превърнат в система и придържането към нея съставлява трудното и погрешното в нашето наследствено право. Наистина могат да се позволяват завещания, но във връзка с това гледната точка следва да бъде тази, че това право на произвол възниква или става по-голямо с разпадането на семейството и отдалечаването на членовете му един от друг и че така нареченото *семейство на дружбата*, което завещанието създава, може да бъде признато само при липсата на най-близките членове на възникналото от брака семейство и на децата. Със завещанието изобщо е свързано нещо противно и неприятно, защото в него обявявам кои са тези, към които съм благосклонен. Но благосклонността е произволна; тя може да се спечели нечестно по един или друг начин, да се свърже с това или онова нелепо основание и заради тази благосклонност от един наследник може да се изисква най-низко поведение. В Англия, където изобщо са твърде разпространени прищевките, със завещанията се свързват безкрайно много нелепи хрумвания.

¹ Субституция – заместване, поставяне вместо друг

² Фидеикомиси в превод означава “поверен на добросъвестността”- неформално учредени завети, направени в завещание или извън него без спазване на строги форми /устна декларация, писмо/. Те могат да се правят и в полза на лица, неспособни да получават чрез легати или завещание наследство в тежест на всяко лице /наследник/, което получава наследство. За да бъдат правно задължителни, обаче те трябва да са направени от лице, способно да завещава. В по-късен етап се въвежда универсалният фидеикомис – наследодателя възлага на наследника да предаде цялото или част от наследството на дадено лице – универсален фидеикомисар. В Юстиниановото право е регламентирано, че универсалния фидеикомисар на наследството се третираше като истински наследник, а за редовния наследник се запазвала 1/4 от наследството.